

РОЛЬ ТРАДИЦІЙ І ІННОВАЦІЙ У ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ І ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ І ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Мовна освіта в Україні має свої глибокі традиції, які збагачуються на кожному історичному етапі розвитку. Але вони не стоять осторонь світових тенденцій і інновацій.

Сьогодні проблема володіння мовою як засобом міжкультурного спілкування потребує нових підходів до методики викладання, удосконалення професійної та іншомовної комунікативної компетенції викладача, впровадження інноваційних технологій навчання. Соціальне замовлення суспільства щодо якості володіння іноземними мовами вважається основним орієнтиром мовної політики вищої школи в нашій державі.

Для ефективності вивчення, викладання та оцінювання іноземних мов, Комітетом сучасних мов Ради Європи розроблені «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти» (Київ: Ленвіт, 2003), які визначають спільні засади для підготовки навчальних планів, типових програм, іспитів, підручників тощо. Ці рекомендації, відображені в «Програмі з англійської мови для професійного спілкування» (2005) та «Рамковій програмі з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України» (2006), у доступній формі описують, чого мають навчитися ті, хто оволодіває іноземною мовою, щоб користуватися нею для професійного спілкування, та які знання, вміння та навички потрібно розвивати, щоб діяти ефективно. Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій щодо рівня володіння іноземною мовою випускники вищих навчальних закладів і, нашого університету в тому числі, повинні «володіти уміннями вільно висловлюватися без суттєвої витрати часу на пошук адекватних мовних засобів у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей» (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. — Cambridge Univ. Press 2001. — Р. 24)

Говорячи мовою Європейських стандартів випускник вузу, економічного зокрема, повинен мати рівень знань С 1 — це рівень автономного досвідченого користувача, який є досить висо-

ким. Проте досягнути цієї мети, як показує досвід, досить важко, оскільки більшість випускників загальноосвітніх шкіл в Україні не мають відповідного рівня B 1+, що зазначений у державному стандарті. Цей факт підтверджується щорічним проведенням на деяких факультетах нашого університету (на факультеті міжнародної економіки і менеджменту, на юридичному факультеті) вхідних тестувань першокурсників з іноземної мови. Тільки приблизно 60 % студентів першого курсу факультету міжнародної економіки і менеджменту і 40 % студентів юридичного факультету мають рівень B 1 — рівень незалежного рубіжного користувача, який може розуміти основний зміст нормативного мовлення на загальні теми побутового життя, може вирішити більшість питань під час перебування в країні, мову якої він вивчає, може висловитись на теми особистих інтересів, описати досвід, події, сподівання, навести пояснення і докази щодо точок зору та планів. Ця проблема дуже хвилює викладачів іноземної мови нашого університету, оскільки неможливо однаково інтенсивно працювати зі студентами різного рівня підготовки і забезпечити досягнення рівня C 1 всіма випускниками університету, незалежно від їх початкового рівня знань. Вузівський курс іноземної мови є лише складовим ланцюжком у системі «школа—вуз—післявузівське навчання», який має забезпечити послідовність та безперервність у навчанні.

У зв'язку з цим підвищення ефективності навчального процесу і якості викладання іноземних мов у університеті завдяки впровадженню інноваційних підходів, методик і технологій, які враховують рівень знань та особистісні характеристики кожного студента відіграє суттєву роль і було предметом обговорення на секції іноземних мов нашої конференції.

Взагалі саме слово «інновація» зовсім ненове. Вперше в науковій літературі термін «інновація» з'явився у французькій мові в 1297 році, а в англійській у 1553 як визначення нового в мові і праві, тобто в соціокультурних сферах діяльності. В XX столітті він став вживатися у всіх сферах людської діяльності та взагалі означає щось нове у всіх сферах людської діяльності.

Проблема традицій і інновацій надзвичайно багатоаспектна і тому має велике значення для будь-якої сфери гуманітарних знань, у тому числі для викладання іноземних мов.

Значення традицій дуже важливе оскільки, по-перше вони відображають цінності, які має суспільство на певному етапі свого розвитку. По-друге, формують духовну сферу, у якій відбувається функціонування соціальних процесів. По-третє, визначають програму

діяльності, спілкування. Тому саме на традиціях і передумовах базуються творчі інновації і відбувається розвиток суспільства.

Історія викладання іноземних мов багата інноваціями. Перші інновації у викладанні і вивченні іноземних мов з'явилися ще в 17 столітті і тоді вже була висловлена думка про те, що вивчення живої мови є метою викладання. Головною інновацією ХХ століття було обґрунтування принципу свідомості у викладання мови, а також поява теорії про три аспекти мовних явищ, згідно з якою слід розділити: мовленнєву діяльність, мовленнєвий матеріал та мовний матеріал, та ідея про можливість продуктивного та рецептивного оволодіння мовою (ідея, яка закладена у Загальноєвропейські рекомендації).

На сучасному етапі основними інноваціями, які застосовуються в університетському курсі викладання іноземних мов, є розвиток теорії міжкультурної комунікації, формування компетентнісного підходу, лінгвокраїнознавство, соціокультурний підхід, емоційно-змістовний метод, інтел-метод, case-метод та багато інших.

Як показує досвід наукових та науково-методичних досліджень викладачів, у нашому університеті передбачається подальше застосування *комунікативного* методу у практиці викладання іноземних мов. Є зрозумілим, що повсякденній мові потрібно надавати більшого значення, ніж коректному володінню граматиною і читанню класичних творів. Такий підхід до викладання іноземних мов полегшує подолання психологічних труднощів під час спілкування і спонукає до більш вільного висловлення думок, оскільки незначні граматичні і лексичні помилки суттєво не впливають на зміст сказаного.

Слід також враховувати спеціальні компоненти при навчанні мовленнєвих компетенцій при створенні і удосконаленні навчальних програм і посібників, що сприяють розвитку комунікативних здібностей, а саме:

— *лінгвістичну компетенцію* — уміння перетворювати словникові одиниці в усвідомлені висловлювання, керуючись певними правилами, тобто лексичні, граматичні знання і вміння та інші параметри мови, як системи незалежно від соціолінгвістичного значення їх варіантів і від прагматичних функцій їх реалізації;

— *соціолінгвістичну компетенцію* — здібність вибирати мовні форми відповідно до ситуації. Соціолінгвістичний компонент комунікативної мовленнєвої компетенції включає: правила ввічливості; норми, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, соціальними групами; лінгвістичні кодифікації деяких ритуалів життя суспільства та інші;

— *дискурсивну компетенцію* — здатність зрозуміти і досягти зв'язаності окремих висловлювань у значущих комунікативних моделях;

— *стратегічну компетенцію* — використання вербальних та невербальних стратегій для компенсації прогалин у спілкуванні;

— *соціокультурну компетенцію* — соціокультурні знання контексту де вживається мова. Формування соціокультурної компетенції студентів-економістів та правознавців передбачає впровадження «Європейського виміру», тобто включення тематики, що відображає: історичну спадщину Європи; загальноєвропейську культуру; геополітичний портрет сучасної Європи; толерантність та готовність знайти взаєморозуміння та ін. З якою б країною не була пов'язана професійна діяльність наших студентів, особливо важливим є те, що вони повинні розуміти різницю між рідною та іншими культурами та долати соціокультурні відмінності;

— *соціальну компетенцію* — бажання та вміння спілкуватися в певних ситуаціях, які складаються в суспільстві;

— *фахову компетенцію* — вміння отримувати нові фахові знання на заняттях з іноземної мови та використовувати ці знання при виконанні професійних обов'язків. У цілому викладання іноземної мови в нашому університеті повинно забезпечити досягнення *головної мети — гармонійного розвитку всіх складових компонентів комунікативної мовленнєвої компетенції студентів.*

У процесі вивчення іноземної мови визначальною метою є взаємопов'язане навчання різним видам мовленнєвої діяльності: *рецепції* (читанню та аудіюванню); *продукції* (говорінню та письму); *інтерації* (спілкуванню); *медіації* (усному або письмовому перекладу, перефразу, передачі змісту). Оскільки тільки за таких умов можливе виконання кінцевої мети навчання — практичне володіння іноземною мовою та використання її у різних ситуаціях спілкування.

Залежно від різних факторів переваги можуть надаватися одному або кільком видам мовленнєвої діяльності.

Слід також зазначити, що мова у процесі спілкування значно варіюється залежно від конкретної ситуації в рамках однієї зі сфер діяльності. Вибір сфер діяльності має першочергове значення, оскільки від цього залежить відбір цілей, завдань, текстів для навчальних і контрольних матеріалів.

Зазвичай виділяють такі сфери діяльності:

1) особиста, в якій суб'єкт навчання живе як приватна особа. Центром цієї сфери є дім, сім'я, друзі. Вона охоплює індивідуальні заняття;

2) публічна сфера, в якій суб'єкт навчання діє як член загальної групи або організації, і виконує різні види діяльності з різними цілями;

3) професійна сфера, в якій суб'єкт навчання виконує свої посадові або професійні обов'язки;

4) освітня сфера, в якій суб'єкт навчання бере участь в організованому навчальному процесі.

Формування інноваційних технологій викладання іноземної мови в нашому університеті неможливе без усвідомлення історичного досвіду і навчально-пізнавальної діяльності, аналізу методів і засобів навчання в цій області, можливостей і шляхів її розвитку.

Сучасні технології викладання іноземної мови повинні перебувати в найтіснішому зв'язку з *психологією навчання*, тому одним із основних завдань викладача іноземної мови є активізація цілеспрямованої психічної діяльності суб'єкта, яка впливає на розвиток їх розумової роботи, усвідомленого підходу до кожного завдання і, що є особливо важливим, уміння моделювати студентську аудиторію, керувати її пізнавальною діяльністю.

Лише диференційоване навчання, яке враховує психофізичні особливості студентів (типологічні властивості нервової системи, співвідношення 1 і 2 сигнальної систем, специфіку міжпівкульної взаємодії) у комплексі з психологічними факторами (особливості пам'яті, темпераменту, стратегій мислення) здатне забезпечити відповідне формування іншомовної комунікативної компетенції студентів і всебічний розвиток їх індивідуальних здібностей.

Основними складовими технології диференційованого навчання іноземної мови є:

1. Мотивація до навчання з урахуванням ведучої сенсорної модальності. Активізація інтересу і його мотивація характеризуються збудженням відповідних фізіологічних процесів вищої нервової діяльності, що спричиняє закріпленню у свідомості певних зв'язків і відповідних образів. Інформація однакової складності і одного об'єму засвоюється по-різному, залежно від мотивації та інтересу студентів.

2. Диференційовані за типами сигнальної системи вправи на засвоєння мовного матеріалу. Такі вправи мають враховувати типологію студентів за типами переважаючої у них першої або другої сигнальної системи, тобто якій саме образній чи семантичній пам'яті студент віддає перевагу, запам'ятовуючи великі обсяги мовного матеріалу. За класифікацією І. Павлова, образно запам'ятовуючих студентів можна віднести до художнього типу (літераторів), а семантично запам'ятовуючих — до мислительно-

го типу (математиків). Особливої ж уваги потребують студенти з художнім типом мислення, для котрих процес запам'ятання невіддільний від імпровізації, гри, у якому б віці вони не перебували.

3. Варіювання емоційних і раціональних форм роботи у репрезентації змісту навчального матеріалу для студентів, з різними функціональними півкульними організаціями. Тому для індивідуальної роботи слід підбирати диференційовані завдання для студентів з різними функціональними півкульними організаціями мозку. У мовному й мовленнєвому тренінгу правопівкульних студентів обов'язково переважатимуть емоційні форми роботи, а в аналогічній діяльності лівопівкульних — раціональні форми роботи.

4. Методичне забезпечення диференційованого навчання слід вважати достатнім, якщо в його арсеналі є завдання на різні типи темпераменту й стратегії мислення. Кожен вид інтелекту (лінгвістичний, музичний, логіко-математичний, просторовий, тілесно-кінестичний, міжособистісний, внутрішньо особистісний) (Х. Гарднер), потребує уважного до себе ставлення і залучення його специфіки до процесу навчання іноземної мови.

5. Інтеграція логічних і латеральних форм мислення в іншомовленнєву діяльність.

Великого значення для перетворення іншомовних компетенцій у вторинне уміння (природне мовлення) набувають завдання на використання латерального (творчого) мислення. Цінність їх використання полягає у тому, що вони допомагають поступово відмовлятися від завчених мовленнєвих моделей і переходити до самостійної побудови за ситуаціями мовлення (Едвард де Боно). Тому підготовці творчих завдань має приділятися особлива увага.

Кредитно-модульна система висуває у якості основної умови отримання кредиту вимогу, за якою навчальне навантаження студента має включати не менше 50% *самостійної роботи*. Досвід показує, що за роки навчання в школі у майбутніх студентів складаються певні стереотипи навчальної діяльності і вони не вміють здійснювати операції аналізу, синтезу, порівняння, не володіють навичками пошуку необхідної літератури і роботи з першоджерелами, не уміють ефективно використовувати час, відведений для самостійної роботи. Тільки в вузі їх починають вчити вчитися. В цьому контексті особливо важливо організувати самостійну роботу студентів таким чином, щоб кожний умів самостійно приймати рішення, визначати зміст своєї навчальної діяльності та знаходити засоби їх реалізації. Таким чином студент з об'єкта навчальної діяльності перетворюється в його суб'єкт, а викладач стає партнером, радником, консультантом, організатором са-

мостійної творчої діяльності студента. Роль викладача якісно змінюється, він стає творцем, дослідником, щоб організувати навчальну діяльність в аудиторії та особливо самостійну роботу студентів.

Організація самостійної роботи має здійснюватися поетапно. На першому етапі (репродуктивно-варіативному) викладач сам підбирає матеріал, визначає цілі його засвоєння та забезпечує інструменти їх досягнення. На наступному етапі (продуктивно-творчому) всі ці дії здійснює сам студент. А задача викладача полягає в тому, щоб знайомити студентів з раціональними прийомами навчання. Але організувати регулярну самостійну роботу досить непросто. Для цього недостатньо створити мовленнєву атмосферу на занятті чи надати цілу низку матеріалів для самостійного опрацювання, оскільки не всі студенти є творчими особистостями і деякі ще не мають бажання додатково працювати. Тут, звичайно, все залежатиме від компетентності, творчості і фантазії викладачів.

На секційному засіданні викладачами мовних кафедр були продемонстровані найбільш сучасні методи і прийоми організації навчальної роботи та приклади ефективного залучення студентів до самостійної творчої роботи.

Рольові ігри. Учасники конференції зазначають, що рольові, ситуативні та імітаційні ігри знаходять все більш широке застосування в економіці, політиці та інших сферах суспільного життя. Проведення ділових ігор у процесі вивчення іноземної мови допомагає активізації мислення, підвищує самостійність у вирішенні проблем. Упродовж ділових ігор формуються іншомовні, соціокультурні та прагматичні компетенції. При цьому відбувається розвиток колективних форм спілкування, вміння працювати в команді. Ділова гра у навчальному процесі забезпечує емоційну обстановку, відтворення знань, полегшує засвоєння навчального матеріалу, створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження. Прикладами ділових ігор, які вже розроблені в нашому університеті і пропонуються для використання на заняттях з іноземної мови, є наступні: «Кадрове питання», «Конфлікт на промисловому підприємстві», «Дебати», «Точки зору» та інші. Вони можуть бути використані повністю або частково на різних етапах занять.

Ділові та ситуативні ігри можуть застосовуватися при навчанні іноземних мов, при діагностиці індивідуальних особливостей

студентів, організації процесу прийняття рішень та в дослідницьких цілях. Треба звернути увагу на те, що даний метод синтезує в собі переваги експериментального, аналітичного та експертного методів. Підсумуючи переваги застосування цього методу навчання, слід підкреслити, що досвід, отриманий протягом гри, може стати більш продуктивним ніж той, що отриманий на звичайних заняттях.

Кейс-метод. Ще одним з методів удосконалення навчальної діяльності при вивченні іноземних мов є метод, який був розроблений ще в 20-ті роки минулого сторіччя у Гарвардському університеті США, це кейс-метод, що пропонує пошук єдиного правильного рішення. Студенти обговорюють свою позицію і, спираючись на теорію і практику майбутньої професійної діяльності, презентують її іноземною мовою. Під час використання даного методу студенти оволодівають навичками логічного осмислювання проблеми, розвивають управлінське мислення, тренують інтуїцію, удосконалюють уміння дискутувати, відстоювати свої погляди іноземною мовою. Дана методика сприяє не тільки творчому підходу до вдосконалення самостійних і індивідуальних завдань, але і активізації взаємодії між викладачами і студентами на основі партнерських відносин. У зв'язку з цим можна було б запропонувати готувати кейси групою викладачів професійних кафедр та кафедр іноземних мов.

Серед інших цікавих методів викладання іноземної мови учасники секційного засідання звертають увагу на технологію помірного «занурення» (*immersion teaching*), в рамках якого навчання іноземної мови відбувається в соціально-осмислених, значущих ситуаціях спілкування через викладання однієї або кількох навчальних дисциплін іноземною мовою. Особливо цікавим мало б стати викладання іноземною мовою вибіркових дисциплін на освітньому рівні «магістра». Важливе місце серед інноваційних технологій навчання та методик посідає *проектна методика*. Ця методика спрямована не на контроль обсягу теоретичних знань, а на розвиток умінь студентів творчо застосовувати набуті знання у практичній діяльності. З досвіду викладачів мовних кафедр університету завдяки проектній роботі уможливлується створення оптимальних умов для успішного оволодіння всіх видів мовленнєвої діяльності студентами з різним рівнем підготовки. Спільне обговорення цілей, завдань, планування та звітності сприяє удосконаленню діалогічного мовлення, виробленню вмінь формувати думки і, висловлюючи їх, вчитись оцінювати пропозиції інших людей та критично ставитися до власних думок. Під час

звіту студенти вчаться робити публічні презентації, таким чином удосконалюючи монологічне мовлення і оволодіваючи рівнем незалежного користувача (B2). Проектна робота створює умови для удосконалення вмінь отримання необхідної інформації з іншомовних автентичних джерел, працюючи в бібліотечному каталозі та вибираючи і замовляючи потрібну літературу. Результати проектної роботи можуть бути представлені письмово у вигляді есе, тез презентації, або студенти можуть скласти анотації або реферати іншомовних джерел професійного спілкування. Для деяких студентів проектна робота забезпечує можливості для творчої перекладацької діяльності, оскільки зібрана з різних джерел інформація презентується іноземною мовою.

Системи навчання іноземної мови в теперішній час мають включати різноманітні мультимедійні засоби, в тому числі *комп'ютерні технології*, які дозволяють накопичувати і робить легкодоступними для викладачів та студентів величезний обсяг навчально-методичних матеріалів, забезпечувати ефективну наочність навчального процесу, надають унікальні можливості для індивідуальної та колективної роботи студентів та взагалі людей, що знаходяться у різних регіонах країни або навіть планети.

Вільний доступ у нашому університеті до глобальної мережі Інтернет пропонує і викладачам іноземних мов, і студентам величезну кількість корисних ресурсів. Це і спеціальні програми навчання іноземних мов, і автентичні мовні матеріали. Інтернет дає змогу користуватися електронними словниками, довідниками та енциклопедіями.

Говорячи про on-line методики, слід зазначити, що сьогодні у наших студентів і викладачів популярністю користується комплексний підхід паралельного вивчення лексики, фонетики та граматики іноземних мов. При цьому викладач має доступ 24 години на добу до даних слухачів і, аналізуючи результати їх тестів, дає їм необхідні завдання і вправи. Для цього тільки необхідно безкоштовно отримати з Інтернету кілька програм: Flash (для аудіювання та мовних ігор), Real Player(для уроків з граматики) та Macromedia Shockwave Plug-ins (для завантаження уроків.)

Позитивним є використання в університеті спеціалізованих комп'ютерних програм для підготовки міжнародного тесту TOEFL, які використовуються як для занять у групі, так і для самостійного засвоєння. Студенти мають можливість не тільки отримати необхідну інформацію і виконати навчальні вправи, але ж і перевірити отримані знання, вміння та навички. Комп'ютерне тестування дозволяє об'єктивно оцінити рівень досягнутого.

Безумовно, що досягнути значних результатів у застосуванні мультимедійних методик для викладання і вивчення іноземних мов допоможе створення у бібліотечному корпусі нашого університету лабораторії самостійного вивчення іноземних мов. Така лабораторія вже створена і студенти таким чином отримують можливість постійно користуватися сучасними аудіо-, відео- та комп'ютерними матеріалами, мережею Інтернет та дивитися телепередачі іноземними мовами через систему супутникового телебачення. В цьому викладачі мовних кафедр бачать великі перспективи для подальшої творчої роботи, співпраці, оскільки необхідно створити достатній банк ресурсів, розробити необхідні методичні засади їх застосування та внести відповідні зміни у роботи програми курсів.

Говорячи про досвід впровадження інноваційних технологій і методик не можна не зазначити, що велику роль у підвищенні ефективності і якості іноземних мов відіграє особистість викладача, його взаємодія зі студентами та його вміння організувати спілкування за рахунок активізації своїх професійних і моральних якостей. Помічено, що навіть не використовуючи витончених методичних прийомів і засобів, викладачі досягали високих результатів, якщо вони могли створити атмосферу, за якої студенти працюють з повною віддачею.

Звичайно, важливою умовою створення сприятливої атмосфери навчання є довірливість, взаєморозуміння, реальний психологічний контакт, відмова від прямого впливу, перехід до взаємодії, повага до студентів та врахування їх індивідуально-психологічних особливостей.

Отже, на завершення слід зазначити, що ефективність та результативність викладання/вивчення іноземної мови в значній мірі залежить від особистості викладачів і їх вміння створити позитивний морально-психологічний клімат у студентській аудиторії, їх творчого потенціалу високої зацікавленості у впровадженні інноваційних технологій і методик у навчальний процес.